

Történelmi leckék Pozsonyról

Szempontok a két világháború közti csehszlovákiai és magyarországi történelemtankönyvek Pozsony-narratíváinak vizsgálatához

ÁRPÁD KORPÁS

Historical lessons about Bratislava. Perspectives on Examining the Narratives of Bratislava in Czechoslovakian and Hungarian History Textbooks Between the Two World Wars

Keywords: city narrative; city topos; narrative research; Pozsony; Bratislava; Pressburg; history textbook; history textbook research; history didactics

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v27y2025i3.05>

Jelen munka rövid áttekintés a Pozsonnyal kapcsolatos városnarratívákat formáló főbb történelmi ismérvekről.¹ Célja, hogy alapvetésül szolgáljon az 1918 és 1939 közti csehszlovákiai és magyarországi alap- és középfokú iskolák történelemtankönyveiben érvényesülő Pozsony-narratívák kutatásához.

A tervezett jövőbeni vizsgálódás fókuszában a két világháború közti Csehszlovákia 1918-as létrejöttével kezdődő és 1939-es megszűnésével záruló korszak csehszlovákiai és magyarországi történelemtankönyvei állnak.² Ezek alapján is rekonstruálható egyfajta kép arról, hogy Csehszlovákia és Magyarország az új államjogi és geopolitikai helyzetben hogyan értelmezte és prezentálta a többnemzetiségű, a megszűnt történel-

1 A városnarratíva a várossal kapcsolatos elbeszélésmód. Alapja a pszichológiában az egyénre alkalmazott narratív identitás – annak a kollektív kifejezési formája. Veczán Zoltán Keszei Andrásra hivatkozva fogalmazza meg, hogy „a jelképekkel és történetekkel benépesített tér segít fenntartani az élettörténet koherenciáját, a kultúra narratívumai és ezekhez való viszonyunk formálják az énképünket, és kategorizálnak, például nemzeti vagy lokális hovatartozás kérdésében”. Veczán 2017, 132. p. Keszei szerint „az elbeszélések a társadalom szintjén közös történetformákban jelennek meg”, egy konkrét történelmi esemény(sor) megértését, felidézését és elbeszélését pedig az ismereteken túl vagy azok helyett „egy sematikus narratív minta szervezi”. Keszei 2010, 20. p.

2 A kutatott intervallumot 1939 zárja, nem 1938, mert Pozsony az 1938-as bécsi döntés után is Csehszlovákia része maradt, és 1939. március 14-én jött létre a szlovák állam.

mi Magyarország helyettes (ideiglenes) fővárosának, egyik koronázóvárosának és országgyűlési helyszínének, valamint az újonnan létrejött Csehszlovákia szlovákiai része adminisztratív központjának számító Pozsony történelmi szerepét. A történelem-könyvek alapján kirajzolódó korabeli magyarországi és csehszlovákiai Pozsony-kép is hozzájárulhat ahhoz, hogy pontosabban lássuk a város helyét a két állam hivatalos emlékezetpolitikájában.

A városnarratívát formáló tényezők

Mindenekelőtt elengedhetetlen általánosabban (de helyenként máris konkrét pozsonyi példákkal illusztrálva) jellemezni a városok és a legfontosabb identitásképző tényezők közötti kölcsönviszonyt.

A városi rangú és jogú települések – ókori megjelenésük óta – nemcsak az egy-egy adott terület és társadalma feletti tényleges hatalomgyakorlás szinterei voltak, hanem – részben éppen a mindenkori hatalom hatására – valamely felsőbb uralmi elv, fennhatóság, princípium összetett jelképét is jelentették. A szimbólumkutatás szerint a város „a kozmosz szerkezetének mikrokozmoszikus megjelenítése”, a rend olyan központja, amely csak a lelki érettség magasabb fokra jutásával érhető el. (Biedermann 1982, 181. p.)

A civilizációs gócpontnak (azaz politikai, köz- és államigazgatási, gazdasági, gazdaságpolitikai, vallási-felekezeti és kulturális-művelődési központnak) számító európai város a fejlődését formáló tényezők és azok kölcsönhatásai miatt – Setha M. Low professzor, az Amerikai Antropológiai Társaság egykori elnöke szerint – olyan szüntelenül változó, organikus egész, amelynek egyediségét a vizsgálódás minden pillanatában nehéz megragadni.³ Ugyanakkor egy-egy várossal kapcsolatban mindig van több olyan tudati szintézis, amit a társadalomtudományok többféle fogalommal írnak le: például lokális (helyi) identitás, genius loci, városnarratíva vagy városmítosz.⁴

A városi identitás tehát nem valamilyen egyszeri leképezés során létrejött tudati elemek állandó érvényű együttese, hanem minden részére vonatkozóan és folyamato-

3 Éppen ezért a város nem valamilyen statikus egységként, hanem olyan dinamikus térként és rendszerként tanulmányozható, ahol mikro- és makrofolyamatok, szellemi áramlatok, tőke- és áruáramlások hatják át egymást. Low 2016, 15. p.

4 A fogalmakat itt csak rövid példákkal jellemezem. Gerhard Fink szerint a genius loci „valamely hely specifikus hatása”. Fink 1993, 124. p. Szabó Lilla szerint a helyi identitás annak a folyamatnak a velejárója, amely során „különböző helyhez kapcsolható elbeszélések a felidézés révén szerveződnek egységekké”. Szabó 2022 85. p. Stanislaw Vincenz a városra is vonatkoztatva írja: „A mítosz röviden fogalmazva annak a szimbóluma, ami van, eltérően attól, ami keletkezik és elmúlik, ami az emberi csoportok munkájának és küzdelmének félig tudatos együttműködése egyrészt a tájjal, másrészt pedig a tudattal.” Vincenz 2004, 7–8. p. (a kiemelés a szerzőé)

san változik térben és időben, azaz komplex korhatások függvénye.⁵ Mindebből adódik, hogy egy-egy konkrét településsel kapcsolatban a helyi identitás(ok)nak mindenkor több – egymást követően vagy egyidejűleg született – elbeszélése, azaz narratívája létezik. Ezek az elbeszélések egymással kölcsönhatásban állnak: vagy kisebb módosulásokkal rétegződnek egymásra, illeszkednek egymáshoz, tovább alakítva az alapnarratívát, vagy pedig – új alapnarratíva megteremtésére törekedve – konfrontálódnak más elbeszéléssel/elbeszélésekkel. Ugyanakkor a városszövet természetéből adódóan az egymással szemben álló narratíváknak is vannak közös elemei, sőt ilyeneket folyamatosan vesznek át egymástól. Mivel ezek a narratívák egymást végső soron el nem törölhetik, a velük szembehelyeztetett legfeljebb felülírják, méghozzá úgy, hogy közben annak egyes elemeit felhasználják.⁶

A hely felett uralkodó, azért küzdő, azon osztozó vagy ott berendezkedő elitek általános és az adott településre alkalmazott ideológiai mintázatát nehéz a város bonyolult szövetére vinni. Yual Noah Harari szerint ugyanis az „elnyomásra és kizsákmányolásra” tervezett együttműködési hálózatok az ókori városok időszakától kezdve csak „elképzelt rendek”, az azokat fenntartó társadalmi normák pedig „nem beidegződött ösztönökön vagy személyes ismeretségeken, hanem a közös mítoszokban való hiten” alapulnak. Ha „meg akarunk változtatni egy már létező elképzelt rendet, ahhoz egy másik elképzelt rendben kell hinnünk”. (Harari 2018, 103., 114. p.)

Az „elképzelt rend” érvényre juttatásának nehézsége miatt a hatalmi elit a városok esetében mindenkor olyan „leegyszerűsítő” külső azonosítókat és jellemzőket (állandó jelzőket, a *genius loci* részévé vált/tett történelmi tényeket, tévhiteket és más identifikáló jegyeket) igyekszik felmutatni, amelyek alapján a települést nemcsak a helyi társadalom/közösség, hanem a külvilág is könnyebben sorolhatja az adott fennhatóság alá.

5 Másképp, de lényegében ezt fogalmazza meg Bácskai Vera is, aki szerint a város „nem egyszerűen passzív befogadója a gazdasági, társadalmi, politikai aktivitásnak, hanem ezen erők interakciójának színhelye, és ezeknek a tényezőknek az összjátéka sajátos, karakteres, egyedi formációkat hozhat létre”. Bácskai 2011, 206. p.

6 Az adott elem a „befogadó” elbeszélés kontextusában más értelmet is nyerhet. Ilyesfajta többszöri „felhasználás” – átvitt (szimbolikus) értelemben és ténylegesen is – az, ahogyan az 1921-ben szétzúzott pozsonyi Mária Terézia-szoborcsoport (Fadrusz János műve) egyes megmaradt darabjaiból elkészítették néhány cseh és szlovák személyiség szobrát. A kultusz egyes elemeit is visszaemelte a köztudatba az 1989 utáni szabadabb diskurzus. Az ábrázolt magyar közjogi-történelmi mozzanat (a magyar rendek 1741-es felajánlása a poroszokkal szemben örökösödési háborút vívó királynőnek) a szobormásolat közelmúltbeli tervezett köztéri elhelyezéséről szóló vitában a szoborállítást szorgalmazók részéről mellékes szempontnak számított, és csak az ellenzők értékelték (negatívan) a szobor dualizmus kori üzenetét. A hangsúly a másolat elhelyezését kezdeményezők részéről is a Mária Teréziáért való általános lelkesedésen volt, ami a királynő születésének 2017-ben ünnepelt 300. évfordulója idején újra felerősödött, és akkor ismét szorgalmazták a replika óvárosi köztéri felállítását. A témáról lásd Korpás Árpád: A közemlékezet változó terei Pozsonyban. *Új Szó* (Szalon melléklet), 2019. július 20., 19. p.

Mivel az „elképzelt rend” csak részben valósulhat meg, a korábbi hagyományelem (és összességében a városi tudat rétegzettségé) annak ellenére is fennmarad, hogy azt egy-egy elit határozottan felszámolná.⁷ A korábbi tradíció bűvópatakként eltűnhet, intenzitása változhat, de megvan abban az esetben is, ha külső és/vagy belső hatások a város gyors és nagymérvű átalakulását, hirtelen pusztulását és/vagy teljes körű újrakezdését váltják ki.⁸ Korkörülmények perifériára szoríthatnak vagy elrejtethetnek városnarratívákat, azok kontinuitása mégis megmarad.⁹

A városnarratíva kialakulásának egyik leglényegesebb előfeltétele és előidézője, hogy egy-egy település nem változatlan, hanem folytonos interakció (belső és külső hatások együttese) formálja. A helyi identitás folyamatos átalakulásokból adódó rétegzettség és többpólusos jellege kiváltképp érvényes a soknemzetiségű, többvallású és/vagy -felekezetű, nagy mobilitású európai városok esetében, hiszen – Kenneth Clark szerint – „az európai civilizáció legnagyobb, s valóban páratlan erénye az, hogy mindig képes volt a változásra, mindig meg tudott újulni”, mert „nem a statikus tökély a vezér-elve, hanem a gondolat és az inspiráció”. (Clark 1985, 88. p.) Ez az „erény” az európai város kezdeteitől megvan; Jacques Le Goff a Clark által jelzett innovációs készségre az

7 Pozsony esetében ilyen történet a pozsonyi várnak főként a Tiso-féle szlovák állam idején szorgalmazott elbontása, arra hivatkozva, hogy a várhoz a szlovákoknak rossz emlékei fűződnek. A szanálásból és a vár helyére tervezett futurista egyetemi városból a szlovák elit tiltakozása és a háború miatt semmi sem lett, 1945 után pedig vezető szlovák értelmiségiek Janko Alexy vezette csoportja sikeresen kezdeményezte a várfelújítást. Szalay 2020, 491–515. p.

8 A pusztulás vagy pusztítás egyik érzékletes példája a pozsonyi Várhegy és a Duna közti területen álló Vödrice (ném. Vödritz, szlov. Vydrice) település, az attól nyugatabbra fekvő hajdani Zuckermendl és a Várhegytől keletre húzódó Váralja (zsidónegyed) példája (jogilag 1848-tól, ténylegesen 1851-től tartoznak Pozsony közigazgatási területéhez). Az 1960-as években mindhárom városrész jelentős hányadát eltüntették a föld színéről, de a közemlékezet (kiváltképp 1989 után) virtuálisan újraalkotta a hajdani településeket, részben háromnyelvű (szlovák, német és magyar) projektek, kiadványok formájában. Anton Baláz (2007): Hriešna Vydrice. Bratislava, Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, 192 p.; Malaschitz, Walter (2012): Zuckermendl moje mladosti. Bratislava, Marenčin PT, 256 p.; Filo, Ratislav – Pöss, Ondrej – Šilberský, Aleš (2006): Premeny Zuckermendla – Wandel am Zuckermendl – Zuckermendl változásai. Bratislava–Pressburg–Pozsony, Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 74 p.; Nižňanský, Eduard – Bútor, Ivan (szerk., 2011): Stratené mesto. Bratislava – Pozsony – Pressburg. Kto zbúral Podhradie? Národy a etnické čistky v Bratislave v 20. storočí. Bratislava, Marenčin PT, 328 p.; Ševčíková, Zuzana (2012): A lerombolt pozsonyi zsidónegyed. Történelmi kalauz. Bratislava–Pozsony–Pressburg, Marenčin PT, 144 p.

9 Ezt az ismertet a várossal kapcsolatos historiográfiai vizsgálódás során is szem előtt kell tartani. Tóth Eszter Zsófia szerint „fontos a várostörténeti kutatásokban, hogy a kommunikatív emlékezeti tér része lehetnek olyan városbeli terek is, amelyek ma már nem léteznek, a múltban viszont fontos szerepük volt”. Tóth Eszter Zsófia: Könyvismertető – Lovas Ildikó: a város lelke, avagy identitásjelek. *Napi Történelmi Forrás*, 2021. február 26., <https://ntf.hu/index.php/2021/02/26/konyvismerteto-lovas-ildiko-a-varos-lelke-avagy-identitasjelek/> [a letöltés időpontja: 2024. február 24.].

antikvitás kettős örökségként (a Kelettel való ellentét és a demokratikus modell) tekint. (le Goff 2008, 24. p.)

A téma és azon belül az urbánus identitás kérdésköre szempontjából különösen fontos figyelemmel kísérni, hogy az európai városokban a középkortól a 20. század első feléig mely társadalmi tényezők számítottak mérvadó narratívaképzőnek. Természetesen egyidejűleg több ilyen tényező is lehetett, de egy rövid fejlődésívet rajzolva érdemes kiemelni egy-egy korszakból a leginkább meghatározókat.

Az antik kor utáni Európában a városformálódás terén is az egyház játszotta a főszerepet,¹⁰ a városok egy része eleve püspöki székhelynek vagy birtoknak számított.¹¹ Az egyház mellé idővel felzárkóztak más identitásformáló tényezők. Sághy Ádám szerint „az érett középkor és később a barokkba hajló reneszánsz voltak az utolsó olyan nagy szellemtörténeti korszakok, amelyekben az egyház – vagy szűkebb értelemben a teológia – képes volt önmagát külsődlegesen megjeleníteni a várostervezésben és az építészetben” (Sághy 2021, 91. p.) – vagyis valamilyen városprezentáció kialakításában.

A keresztény univerzalizmus háttérbe szorulásával az egyetemes – legalábbis európai viszonylatban egységes és egyértelmű – keresztény (katolikus) egyházi-teológiai identitásképző elemek mellett megjelentek azok is, amelyeket már maga a polgárisodás, a humanizmus, a reneszánsz, a felfedezések és a gyarmatosítás, a könyvnyomtatás, a reformáció és sok más hatás révén differenciáltabbá váló városi társadalom emelt ki vagy teremtett meg. A helyi közösségeken belüli új tagolódás és erőviszony a városnarratívák sokasodásához és sokféleségéhez vezetett.

Ezen a ponton érdemes röviden kitérnünk arra is, hogy a változásoknak ebben az intenzív időszakában módosult az elbeszélés időperspektívája: a városinterpretációk már nemcsak lineáris történelmi vázlatok és azokhoz toldott szinkron leírások voltak, hanem a települések viszonylag fejlett írásbeliségüknek köszönhetően a saját múltjuk-

10 A kereszténység legalizálását és a Római Birodalom bukását követő frank korban a püspökök került a város élére, és „az egyház vezetőjeként ő képviselte mind a spirituális társadalmat, mind a régi világ civilizációs elemeit”. Dr. Nádor 2023, 14. p.

11 Pozsony ilyen szempontból specifikus, hiszen a 20. század előtt nem számított püspöki székhelynek. Ám évszázadokon át prépostság (káptalan) székhelye volt, és a helyi prépost megkapta a püspöki címet is. Šedivý 2005, 100–106. p. Az esztergomi érsek birtokai és jogai révén már a korai magyar állam idején kötődött Pozsonyhoz és környékéhez, de a város csak az újkor kezdetén, rövid ideig és nem teljesen egyöntetűen számított érseki székhelynek. Erre utal Pálffy Géza: „Noha Várday Pál érsektől (1526–1549) kezdve az esztergomi érsekek és királyi helytartók mind rendelkeztek a városban palotával, sőt idejük jelentős részét itt töltötték, egyházmegyei és kulturális központjuknak mégsem a Duna-parti várost választották. A még többnyire Pozsonyban székelő Várday érseket követően, Oláh Miklóstól kezdve ugyanis tudatosan arra törekedtek, hogy a belpolitikai, illetve az egyházigazgatási-kulturális centrum másutt legyen: nevezetesen Nagyszombat városában, amely 1543 után az esztergomi káptalannak nyújtott menedéket.” Pálffy 2016, 1342. p.

ban is narratívaképző elemeket kerestek – jellemzően történelmi legitimálást egy-egy állásfoglalásukhoz.¹² A történelmi érvelés erősödése általános európai trendnek számított. Peter Frankopan írja, hogy „Európa felemelkedése nyomán ádáz küzdelem lángolt fel a hatalomért – és a múlt birtoklásáért”, ezért „a valóságos múltat kerek és összefüggő történetté formálták, csavarták és értelmezték, hogy a Nyugat felemelkedését nemcsak természetes és elkerülhetetlen fejleményként, de a történelem logikus folytatásaként ábrázolja”. (Frankopan 2022, 14. – a kiemelés a szerzőé) Míg Nyugat-Európára a Frankopan által jelzett expanzivitás volt jellemző, Kelet-Közép-Európában a török terjeszkedés elleni védekezés is alakította az európai (keresztény) felsőbbrendűség- és küldetéstudatot („a kereszténység védőbástyája”).¹³ Ez a maga specifikus módján Pozsony történetében is érvényesült: amikor az országgyűlés Mohács után a várost jogi értelemben is a korabeli „királyi” Magyarország központi szerveinek székhelyévé tette, egyben a török elleni védekezés egyik bázisa lett.¹⁴

A narratívák sokasodásához és sokféleségéhez visszatérve: a késő középkori és kora újkori Európa (és azon belül Magyarország) városai újabb és újabb jellemzőkkel gazdagodhattak belső (demográfiai, várostársadalmi és -jogi), külső (geo- és külpolitikai, nagyhatalmi, országos/térségi, állam-, köz- és egyházjogi) befolyásoló tényezők alapján, valamint vallási-felekezeti szempontok szerint (zsidó, katolikus, előreformatori és protestáns, eretnek és ateista; reformáció–ellenreformáció/katolikus megújíthatóság).

12 Ez jogtörténeti vonatkozásban is érvényes: minden bizonnyal a városvezetés aktív érvelése és érdekérvényesítési akarata is közrejátszott abban, hogy Pozsony 1291-es kiváltságlevelét a 14–15. században kilenc alkalommal módosították és erősítették meg a magyar uralkodók. Borovszky 1906, 519. p.

13 Száraz Orsolya írja: „A védőbástya toposz használata egyrészt vallási-ideológiai funkciót töltött be, azaz a keresztény Európa török elleni harcának eszmei alapjait teremtette meg, másrészt viszont politikai és katonai célokat szolgált, szövetségeseket és segítő haderőt toborzott.” Száraz 2012, 53. p. Érdekes ezzel kapcsolatban Bitskey István gondolatmenete, mely szerint a 17. század végén a törökkel szövetségre lépő Thököly Imre felkelése miatt a védőbástya-toposz „átszállt Bécsre, Savoyai Eugen győzelmei révén Nyugat egyre inkább a császárvárost emlegette a defensor Christianitatis szerepében”. Bitskey 2013, 22. p. R. Várkonyi Ágnes arra mutatott rá, hogy a protestánsok „azzal az általánosan elterjedt gondolattal szemben, hogy Magyarország a »kereszténység védőbástyája«, a »választott nemzet« eszméjét propagálták”. R. Várkonyi 1964, 36. p. Érdeemes volna feltérképezni, hogy a katolikus Habsburgok által uralt Magyar Királyság székhelyén, Pozsonyban a védőbástyaé mellett mennyire érvényesülhetett a választott nemzet toposza, tudva, hogy itt a protestánsok zöme német ajkú evangélikus volt.

14 Erre a szerepkörre közvetve az 1536. évi XLIX. törvénycikk is hivatkozik: „Az ország kormányának székhelye pedig (addig, míg az ország Isten segítségével visszaszerezhető lesz) Pozsony legyen.” Lásd: Jogtar.hu, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> [a letöltés időpontja: 2024. február 24.]. Korábbi magyar fordítás szerint: „Az ország igazgatásának székhelye pedig (addig, amíg Isten segítségével az vissza nem foglaltatik) Pozsony legyen.” Márkus Dezső (szerk.) 1899. Corpus Juris Hungarici (1526–1608), 34–35. p.

Értelemszerűen más-más tónusokat kaphatott a megfestett „városkép” az elbeszélő társadalmi hovatartozása alapján is.

Az egyház és a helyi társadalom mellett a városnarratíva-képzés további fontos tényezőjévé vált a kora újkortól kezdve a nemzeti eszme, illetve a nacionalizmus. Bár Paul Johnson – másokhoz hasonlóan – figyelmeztet, hogy a reformációt előkészítő Rotterdami Erasmus és Martin Luther között a nemzeti eszme mozgósítását illetően lényeges véleménykülönbség mutatkozott, hiszen a „jómódú városok haladó közvéleményét” maga mellett tudó Erasmus „a reformot az egyház kebeléből induló és a szellemi elit által irányított nemzetközi mozgalomként gondolta el”, (Johnson 2005, 367., 370. p.) végül a nemzeti jelleget, a korai nacionalizmust erősítő lutheri koncepció kerekedett felül és uralta Európát.¹⁵ Kelet-közép-európai viszonylatban is széles körben elfogadott tétel, miszerint az anyanyelv presztízsét növelő protestantizmus hozzájárult a nemzeti eszme fokozatos térnyeréséhez.¹⁶

A nemzeti érzést a katolicizmus sem hagyhatta figyelmen kívül; a nacionális eszme eszköztárával többé-kevésbé az ellenreformáció/katolikus megújódás is élt. A reformáció–ellenreformáció időszakában a domináns helyi katolikus vagy protestáns közösségek hatni akartak a városnarratíva minden megjelenési formájára. Ennek máig leginkább szembeötlő eredménye a felekezeti közösségek által megvalósított urbanisztikai és köztéri művészeti program. A térkijelölő és térformáló törekvés erőteljesen megmutatkozott a 17–18. századi pozsonyi protestáns–katolikus vetélkedésben is;¹⁷ nem mellesleg 1644-ben éppen ebben a városban jelent meg Nádas János munkájaként a magyar(országi) nemzeti szentek barokk kultuszát leíró első átfogó mű.¹⁸ Kósa László szerint a magyar szentek tiszteletének a katolikusokra korlátozódó, de „társadalmi egyensúlyi állapotot” teremtő légkörét ebben az időszakban a bizánci rítusúak és a protestánsok is elfogadták, mert az országban viszonylagos nyugalom honolt. Hozzáteszi, Magyarország esetében ez volt „az utolsó átfogó vallásos foglalatú történelemértelmezés”, majd a nyugalmat „a fővilágosodás és egyik igen termékeny hajtása, a naciona-

15 Erasmus szerint Luther „a nacionalizmus mérges gyümölcsét hordozza”. Johnson 2005, 367. p.

16 Például Zsilinszky Mihály is idézi azt az elterjedt kálvinista nézetet, miszerint a református „magyar vallás”, és a lelki szabadságot hirdető a nemzeti szabadságnak is „tántoríthatatlan bajnokai”. Zsilinszky 1907, 42. p.

17 Peter Jurkovič Pozsony esetében a katolikus szakrális és kolostorépületek mellett egyértelműen ebbe az áramlatba sorolja a korszakban emelt helyi evangélikus templomokat is. A pozsonyi program domináns részének tekinti továbbá a közeli Máriavölgy (Marianka) egykori pálos zárándokhelyének barokk kápolnáit. Jurkovič 2014, 13. p.

18 Nádas János (1614–1679) bölcséleti és teológiai doktor, jezsuita pap. Nádas János: *Via Sancti Emerici. Posonii (Pozsony), 1644*, oldalszám nélkül.

lizmus” zavarta meg, amely a magyarságnál és a környező népeknél a 18. század végén szinte egyidejűleg jelentkezett. (Kósa 2003, 65–66. p.)

A késő barokk nemzeti apológiáitól a romantika időszakig olyan nemzeti eredet-mítoszok (és azok helyi adaptációi) hatottak a városnarratívákra, amelyeket a konkurens nemzetek hasonló mítoszai miatt komolyabb érvrendszerrel kellett felvértezni. Mivel a Pozsony-narratívák esetében is fontos szerepük volt, az eredetmítoszok kapcsán ismét rövid kitérőre van szükségünk.

Szűcs Jenő úgy véli, „az őskeresés természetes velejárója a kialakuló modern nemzeti tudatnak és nemzeti történetírásnak”; ennek az őskutatásnak a gyökerei még a középkorba nyúlnak vissza, amelynek embere „a nemzetnél is a genealógiai őst keresi, és azt a »birtokjogi«, azaz történeti jogi bázist, amelynek alapján a birtokában levő országot mint ősi birtokot igazolni tudja”. (Szűcs 1982, 44–46. p.) Ács Zoltán szerint e törekvés eredménye a birtokjogi teória: „mivel a magyarok ősei, a hunok egykoron már birtokolták Pannóniát, a magyar honfoglalás nem volt egyéb, mint ennek a szilárd történeti jognak az érvényesítése Pannóniára”. Hozzáteszi: „A magyarok tehát – e szemlélet szerint – nem csináltak mást, mint visszafoglalták Pannóniát.” (Ács 1986, 227. p.) A visszafoglalás-honfoglalás elméletére¹⁹ válaszul írta meg Ján Baltazár Magin a maga apológiáját, amely szerint a szlovákok őslakosok Magyarország területén, ezért a magyarokkal egyenjogúak.²⁰ Samuel Timon a koncepciót továbbfejlesztve teremtette meg a békés befogadás elméletét,²¹ amely alapján a szlovákok/szlávok a Kárpát-medence őslakosai, és ezen a magyarok hármasság bejövetele (vagyis a hunok, az avarok és a magyarok megjelenése) mit sem változtat. (Niederhauser 1995, 572. p.)

Az eredetmítoszokkal kapcsolatban Ács hangsúlyozza, hogy bár azok a maguk korában pozitív szerepet játszottak a nemzeti identitástudatok formálásában, egyben növelték is a nacionalizmusok támasztotta ellentéteket, mert „a modern nemzetté válás idején nyelvi és etnikai vonalak mentén kristályosodtak ki”. (Ács 1986, 227. p.) Fontos mindezekre utalni, hiszen az eredetmítoszok Pozsonyra alkalmazott adaptációival nemcsak a 18–19. században, hanem az 1918–1919-es főhatalomváltás utáni város kapcsán a történelemtankönyvekben is találkozunk mind (cseh)szlovák, mind magyar oldalon.²²

19 A magyarok 895 előtti Kárpát-medencei jelenlétére utaló elképzelést ma leginkább László Gyula kettős honfoglalásról szóló elméleteként tartják számon, de Anonymusig és Kézai Simonig vezethető vissza. Erről lásd például Kristó–Engel–Makk (szerk.) 1994, 346–347. p. (kettős honfoglalás címszó).

20 Ján Baltazár Magin (Magin János, 1681–1735) római katolikus plébános, tiszteletbeli kanonok. Magin 1723/2002, 67., 70. p.

21 Samuel Timon (Timon Sámuel, 1675–1736) jezsuita szerzetes. Timon 1733/1991, 80 p.

22 A 20. század első felében is teljességgel érvényes Fodor Richárdnak a 19. századi tankönyvekkel kapcsolatos megállapítása: „A nemzeti történelemtankönyvek műfaja a tizenkilence-

Az alap gondolatmenethez visszakanyarodva: a nemzeti apológiák kora után a magyarországi nemzeteknél a modern, nemzetépítő nacionalizmus további korszakaszai következtek. A 19. század első felében meg- vagy újrafogalmazódó nemzeti-történelmi „elképzeltek” idővel óhatatlanul egymásnak feszültek. Kelet-Közép-Európa térségében az újkori nemzetek kialakulásának nagy lendületet adott Johann Gottfried Herder 1791-ben közzétett jóslata arról, hogy a magyarság eltűnik a szomszédos népek tenge-
rében.²³ A 18. század végén és a 19. század első felében a magyarok, a szlovákok, a csehek, az osztrákok/németek és a zsidók esetében is kialakult a nemzeti/vallási öntudatnak az a történelmi arzenálja, amelynek fontos pozsonyi elemei is vannak.²⁴ Elég utalnunk arra, hogy a korabeli város egy ideig a magyar rendi és polgári elit, a szlovák értelmiség, a csehek legnagyobb hatású történetírója, František Palacký, a hungarus öntudatú osztrák/német elemet képviselők (például Paul Ballus/Ballus Pál és Tobias Gottfried Schröer),²⁵ valamint Chaszám Szófer (Mose Schreiber) rabbi és rabbiképzője (ném. Pressburger Jeschiwa vagy Pressburger Rabbinerschule) működésének közös színtere.²⁶

A modern nemzet- és államépítő nacionalizmus az 1918 előtti magyarországi keretben – és persze a Kárpát-medencei nemzetek presztízsében, társadalmi bázisában rejlő különbségek miatt is – leginkább a magyarságnál bontakozhatott és teljesedhetett ki. A „halott nyelvvé” nyilvánított latin helyett a magyar nyelvet preferáló rendi nacionalizmus előbb polgári, majd államnacionalizmussá változott. A Pozsonyt a reformkortól az 1918–1919-es főhatalomváltásig terjedő szűk egy évszázadban jelentős mértékben befolyásoló nacionalizmusok természetéről és azok Pozsony-értelmezéseiről a történelemtankönyvek konkrét elemzése is új adalékokkal szolgálhat.

dik században jelent meg a feltörekvő nemzetállamok szolgálatában, akiknek eredettörténetre volt szükségük a közös nemzeti múltból.” Fodor 2023, 54. p.

- 23 „A magyarok, mint az ország lakosainak legcsekélyebb része, most a szlávok, németek, románok és más népek közé vannak beékelve, s századok múltán talán már a nyelvüket is alig lehet felfedezni.” Herder 1791/2002, 633. p.
- 24 Egyes identitáselemek a város térségében a 16–17. századtól nagy számban letelepülő horvátoknál is fellelhetők. A témáról lásd Botík 1999.
- 25 E helyen csak Sas Andor könyvére utalok, aki megrajzolja a helyi német-hungarus megközelítésmódot várostörténeti munkáiban tükröző Paul Ballus/Ballus Pál szellemi portréját, továbbá a felvilágosodás korabeli és reformkori magyarok, szlovákok és Palacký pozsonyi életszakaszait. Sas 1973.
- 26 A 19. század első harmadának pozsonyi zsidó világáról több visszaemlékezés olvasható, köztük Chaszám Szóferé is. Gold 2010, 114–136. p. (Gold és szerzőtársai kötete eredetileg 1932-ben jelent meg németül *Die Juden und die Judengemeinde Bratislava in Vergangenheit und Gegenwart* címmel a Jüdischer Bucherverlag Brünn kiadó gondozásában.) A Chaszám Szóferről szóló egyik legutóbbi összefoglaló a pozsonyi zsidóság történetét kutató Katarína Hradská munkája. Hradská 2008/2017, 148–164. p. A „pozsonyi csodarabiról”, az ő és rabbitársai végső nyughelyéről: Salner–Kvasnica 2012.

A Pozsonnyal kapcsolatos legjellemzőbb narratív elemek kiválasztása

Akárcsak más társadalomtudományi kutatásoknak, a tankönyvelemzéseknek is egyszerűre alap- és előfeltétele a tágabb társadalmi és történelmi kontextus vizsgálata. Dominique Born szerint „a tankönyvek elemzése előtt hasznos a történeti tudatot alakító háttér vizsgálata, az uralkodó kulturális minták és tudományos eredmények áttekintése”, ennek elmulasztása ugyanis „lehetetlenné teszi a tankönyvelemzés eredményeinek értelmezését, az azt lehetővé tevő elfogadható szempontok megfogalmazását”.²⁷

A Pozsonnyal kapcsolatos történelmi és más társadalomtudományi célú szakirodalmat tanulmányozva tapasztalható, hogy az utóbbi évtizedekben több kutató kitartó figyelmet szentel az előbb magyarországi, majd csehszlovákiai és szlovákiai keretekben létező, számos szerepkört megélt és kifejezetten soknemzetiségű város narratíváinak.²⁸

A pozsonyi városi identitás történelmi dimenziói iránt főként az 1989 rendszerváltozást követő szabadabb társadalmi légkörben növekedhetett meg a szakmai és a közérdeklődés. Az azóta viszonylag bő termést hozó ismeretterjesztő és memoárirodalom mellett a tudományos igényű történelmi, művelődés- és egyháztörténeti, néprajzi és helyismereti szakirodalom szintén erőteljesen gyarapodott.

Amellett, hogy a narratívakutatás forrásának tekinthetők például a sajtótermékek, a pozsonyi személyiségek visszaemlékezései,²⁹ az egyesületi emlékiratok³⁰ vagy a családi dokumentumok,³¹ a pozsonyi identitásformák vizsgálata terén a tudományos szín-

27 Dominique Born: A tankönyvek mint a nemzetközi egyetértést szolgáló oktatási eszközök. Történelemtanítás – Online történelemdidaktikai folyóirat. 2011/2, <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2011/06/dominique-born-a-tankonyvek-mint-a-nemzetkozi-egyetertest-szolgalo-oktatasi-eszkozok-02-02-1> [a letöltés időpontja: 2024. február 24.].

28 Érdeklődésemet egyebek mellett az is magyarázza, hogy több mint egy évtizede Pozsonyra szakosodott akkreditált idegenvezető vagyok, a Pozsonyi Idegenvezetők Szövetségének (ASBA) elnökségi tagja. Emellett immár tíz éve a város múltját feltáró és több formában bemutató, jelenleg több mint 250 taggal működő, 2018-ban főpolgármesteri díjat nyert Pozsonyi Kifli Polgári Társulás (www.pozsonyikifli.sk) alelnökeként tevékenykedem.

29 A dualizmus kori és két világháború közötti konzervatívabb pozsonyi magyar álláspont egyik tolmácsolója például az egy ideig a helyi Toldy Kör élén álló Jankovics Marcell (1874–1949) volt, akinek eredetileg 1939-ben jelent meg a visszaemlékezés-kötete: Jankovics 2000. A publicisztika és a visszaemlékezés műfajában szintén gazdag a baloldali-szociáldemokrata értékrendet képviselő Peéry Rezső (1910–1977) hagyatéka, amelyből csak a legfrissebb válogatásra utalok: Tóth (szerk.) 2011. A sor más személyiségekkel is folytatható.

30 Például Papp (szerk.) 2019. Az eredetileg 1941-ben megjelent egyesületi krónika új kiadásához eligazító jegyzeteket írtam.

31 A gazdag forrásanyagból itt csak a több tízezer fotót és leírást tartalmazó, részben magyarul is tájékoztató, Památ mesta Bratislavy [Pozsony Város Emlékezete] elnevezésű www.pam-map.sk digitális adatbázist, valamint az ismert pozsonyi családok fotóalbumaiból tallózó, a fényképek mellé családtörténeteket is rendelő egyik legutóbbi kiadványt hozom fel példaként: Papp (szerk.) 2022.

tézisek hozadéka a legnagyobb, mert témájukhoz az alaposabb elemzés és rendszerezés igényével közelítenek.

A történelemtankönyvek Pozsony-toposzainak³² vizsgálata előtt megkerülhetetlen feladat az elsődleges és másodlagos források kivonatos ismertetése, tehát annak felmérése, hogy a magyar, a cseh és a szlovák írásbeliség (főként a történetírás és a történettudomány) leginkább kanonizált műveiben miként szerepel Pozsony és – vele szoros kontextuális összefüggésben – a város környéke.

Mindenekelőtt vannak a nemzeti írásbeliségeken kívül eső (külső), de Pozsonnyal és/vagy környékével kapcsolatos források. A további korok vonatkozásában a magyar, cseh és szlovák írásbeliség historiográfiai szempontból értékelhető, történetírói-történettudományi alapvető művei közül szükséges kiválasztani a legfontosabbakat kánonképző relevanciájuk, korabeli és későbbi hatásuk, jelentőségük alapján. A magyar írásbeliség közvetlenül a vizsgált korszak előtti történetírói és történettudományi alapművei közül a többi közt Marczali Henrik, Márki Sándor, Hóman Bálint és Szekfű Gyula munkáit kell elemezni. A szlovák források közül a 19. század második feléből Štefan Marko Daxner, Jozef Hložník-Hložanský és Jonáš Záborský egyes történelmi műveit szükséges vizsgálat tárgyává tenni, a későbbi szerzők közül pedig Svetozár Hurban Vajanský, František Vřtázoslav Sasinek és Július Botto munkáit. Érdekesesek a már a 20. század első felében tevékeny Samuel Czambel nyelvész és Ján Kvačala teológiaprofesszor 1918 előtti, a téma szempontjából használható írásai is. A cseh források esetében a 19. század második felétől munkálkodó kutatók közül a részben magyar származású Antonín Gindely, a szlovák felmenőkkel is rendelkező, a szlovák írásbeliséggel is foglalkozó Jaroslav Vlček cseh irodalomtörténész és a csehszlovák időszakban a pozsonyi Komenský Egyetemen oktató irodalomtörténész, Josef Hanuš műveiben keresendők Pozsony-toposzok. Szükséges áttekinteni Jaroslav Goll és követői, az ún. Goll-iskolához tartozók műveit, hiszen közülük többen is a két világháború közötti csehszlovák történelemtankönyv-írás kulcsszereplőinek számítottak. Ilyen a Goll-iskola konzervatív szárnyához sorolt Josef Pekař és Josef Šusta. A Goll-tanítványok progresszív vonalához tartozott két tankönyvet is jegyző történész, Václav Novotný és Jaroslav Bidlo. Goll és T. G. Masaryk elnök követőjének számított az 1918–1919-es „fordulat” után rövid ideig pozsonyi egyetemi tanárként, majd politikusként ténykedő Kamil Krofta. Az 1918 utáni csehszlovák állam idején Pozsonyba került két meghatározó egyetemi tanár, Václav Chaloupecký és Václav Mencl munkásságára is kiterjesztendő a vizsgáló-

32 A történelmi toposzokat sokan és sokféleképpen definiálták. Mind helyett Bitskey István megfogalmazását idézem: „A toposzok tömör, jelzésszerű szöveges megjelenítései egy-egy fikciónak, sűrítményei egy-egy gondolatmenetnek, a szövegegységek mögött narratívák, interpretációk állnak, ha pedig ezek rendszerré szerveződnek, egy korszak eszmevilágát, önértelmezését jelenítik meg, vagy legalábbis azt jelentős mértékben alakítani tudják.” Bitskey 2013, 25. p.

dás, nem mellesleg azért, mert mindketten jelentős pozsonyi helytörténeti munkák szerzői.³³

Fontos szempont, hogy a világháborúk közti korszak tankönyvíróként is jegyzett történészei közül többen tanulmányaik révén kötődtek Pozsonyhoz, ezért feltételezhető (pontosabban nem zárható ki), hogy a város tankönyvi szerepeltetésénél esetenként szerzői életrajzi mozzanatuk is gyakorolhatott kisebb-nagyobb befolyást.³⁴ Az 1918 és 1939 közötti magyarországi történelemtankönyvek szerzői közül többen is volt pozsonyi kötődése. Ujházy László (1855–1943) állami főgimnáziumi tanár Pozsonyban született. Domanovszky Sándor (1877–1955) dédnagyapja, Jurenák János országgyűlési képviselő és a Pozsony vármegyei Modor város polgármestere volt, ő maga pedig 1899-től öt éven át a pozsonyi főreáliskola tanáraként tevékenykedett. Sebestyén Gyula a gimnázium III–VI. osztályát Pozsonyban látogatta, hogy megtanuljon németül. (Diószegi 1972)

A két világháború közti csehszlovákiai tankönyvirodalom egyes szerzői esetében is kimutatható pozsonyi kötődés. Például a Bécsben született, de az első Csehszlovák Köztársaság idején cseh értelmiségiként a városba került Rudolf Kratochvíl pedagógus és karmester a Pozsonyban 1925 és 1939 között megjelenő *Naša škola* csehszlovák pedagógiai szakfolyóirat³⁵ társalapítója volt, és Janko Oravský írói álnéven Karl Benyovszky (Benyovszky Károly) helytörténésszel együtt szlovák nyelvű pozsonyi mondagyűjteményt is megjelentetett. (Oravský–Benyovszky 1936, 1937) A népiskolák ötödik és hatodik osztályának történelemtankönyvet (Kadlečík 1924.) író Gustáv Kadlečík 1932-ben az akkor megnyitott pozsonyi Dr. Ivan Dérer Nép- és Polgári Iskola igazgatója lett.³⁶ Nem történelem-, hanem irodalomtörténet-tankönyvek szerzőjeként jegyzi a

33 Václav Menc és felesége, Dobroslava Menclová művészettörténész egyik munkája például máig sokat idézett várostopográfiai alapmű. Mendl–Menclová 1936.

34 Ilyen szerző Márki Sándor (1853–1925) történetíró, egyetemi tanár. Középiskolai tanulmányait a nagyváradi premontrei gimnáziumban kezdte, a pozsonyi királyi gimnáziumban folytatta, végül a pesti kegyesrendiekénél fejezte be. Később budapesti gimnáziumi tanár, 1892-től pedig a kolozsvári egyetemen az egyetemes történelem tanára. Peregriny Elek (1812–1886) felsőbb iskoláit Pozsonyban és Pesten végezte, majd pesti egyetemi tanár. Srevitzer Lajos (1845–1926) budapesti igazgató-tanító a reáliskolát Pozsonyban és Esztergomban, a tanítóképzőt Budapesten végezte, és egy ideig a *Népnevelők Lapjának* társszerkesztőjeként tevékenykedett. A népnevelők budapesti egyesületének alapításától kezdve tagja volt, később alelnöke, majd a pedagógiai szakosztály elnöke lett.

35 A *Naša škola* az alapfokú tanintézmények kérdéseivel foglalkozó folyóirat volt, amelyet a pozsonyi Štátna nakladateľstvo állami könyvkiadóvállalat jelentetett meg szlovákiai tanfelügyelők, tanárok és más oktatásügyi szakemberek aktív közreműködésével, igyekezve „felekezeti hovatartozás nélkül egyesíteni a szlovák tanárokat”. Pavlík 1984, 620. p.

36 A tanintézmény neve 1932-től 1949-ig Dr. Ivan Dérer Állami Nép- és Polgári Iskola (Štátna ľudová a meštianska škola Dr. Ivana Dére) volt, majd a partizánharcok során 1944-ben meghalt kommunista politikus, Jan Šverma nevét viselte. Ma Dr. Ivan Dérer Alapiskola.

szakirodalom a Bécsben született Vladimír Plickát (1890–1965), aki az Osztrák–Magyar Monarchia idején Prágában kezdte meg, majd 1922 és 1925 között a pozsonyi Komenský Egyetemen fejezte be felsőfokú tanulmányait, és 1919-től 1948-ig pozsonyi középiskolai tanár volt. Pozsonyi mondákat is kötetekbe foglalt,³⁷ a pozsonyi Váralján és külvárosokban folklórgyűjtéssel foglalkozott. Aktív idegenvezetőként ő volt a pozsonyi városnéző séták és a helyi idegenvezető-képzés megalapozója. (Plicka 1946, 125. p.; Plicka 1948, 125. p.)

A fenti példák alapján a pozsonyi kötődésű tankönyvszerzők esetében nemcsak az általuk írt tankönyvek vizsgálata indokolt, hanem munkásságuk további részét és az életrajzukat is érdemes áttekinteni.

A felsorolt források ismerete tehát a kutatás előfeltétele, de a nagy nyilvánosság-nak szánt reprezentatív összefoglalók alapján hozzávetőleges képet kaphatunk arról, mely toposzokra kell figyelniünk. Az Osztrák–Magyar Monarchia idején a cseh és a magyar történettudomány mérvadó köreiből többé-kevésbé állandósult azoknak a várostörténeti és -ismereti tényeknek és értelmezéseknek a köre, amelyek alapján Pozsony képét megrajzolták. Itt a korabeli összefoglalók közül terjedelmi okokból csak a nagy példányszámú, szélesebb rétegekhez eljutó, nemzedékek viszonylag könnyen elérhető ismeretforrásaként szolgáló, ezért a narratívát minden bizonnyal leginkább formáló és megerősítő lexikonok legfőbb Pozsony-toposzait hasonlítom össze egy táblázatban.³⁸ Az egybevetésben csak olyan elemek szerepelnek, amely megkerülhetetlen alaptényként vagy narrációs értéktételként legalább az egyik lexikonban szerepelnek. Ilyen elemek a város különböző nyelvű elnevezései, Pozsony történetének fontosabb mérföldkövei, főbb szerepkörei, nemzeti-nemzetiségi szempontból lényegesebb jellemzői. Az összefoglaló röviden jelzi, hogy az adott narratív elemet hogyan jellemzik és sorolják be az egyes vizsgált lexikonok.

37 Ján Vyhnánek: Sieň slávy CR BKIS 2021 – Vladimír Plicka. Ismertető az akkreditált idegenvezető-képzést is biztosító Pozsonyi Kulturális és Információs Központ (BKIS) honlapján, <https://www.bkis.sk/sien-slavy-sprievodca-cr-bkis-vladimir-plicka/> [a letöltés időpontja: 2024. február 24.].

38 Az egyik forrás a Pallas Irodalmi és Nyomda Rt. Gondozásában kiadott A Pallas nagy lexikona, amely a dualizmus kori Magyarország első önálló vállalkozású, nem fordításon alapuló nagylexikona, alcíme alapján „az összes ismeretek enciklopédiája”. Tizenhat kötete 1893 és 1897 közt jelent meg, két pótkötete pedig 1904-ben. A 21 kötetes Révai nagy lexikona a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság gondozásában látott napvilágot 1911 és 1935 között. Utolsó kötete kiegészítéseket fűzött a korábbiak anyagához. Mindkét említett lexikon elérhető az Országos Széchényi Könyvtár Magyar elektronikus könyvtárában vagy az Arcanum Kft. honlapján. A csehek Ottův slovník naučný vagy Ottova encyklopedie néven ismert, 28 kötetes enciklopédiasorozatot Jan Otto prágai kiadója jelentette meg az 1888 és 1909 közti időszakban. A vállalkozás folytatása a 16 kötetesre tervezett Ottův slovník naučný nové doby (1930–1943), amelyből a második világháború miatt nem minden tervezett kötet jelenhetett meg (a 12. kötetig, az Užok címszóig jutottak el). Az enciklopédia a Cseh Köztársaság Nemzeti Könyvtára (Národní knihovna České republiky) honlapján online is elérhető.

1. táblázat. A Pozsonnyal kapcsolatos főbb toposzok összehasonlítása a dualizmus korában indult magyar és cseh lexikonsorozatok Pozsony címszavai alapján

Narratív elem / lexikon	A Pallas nagy lexikona ³⁹	Révai nagy lexikona (1922) ⁴⁰	Ottův slovník naučný ⁴¹
Pozsony – a magyar városnév	Említi.	Említi.	Említi (a 7. helyen)
Pressburg – a német városnév	„A szláv Vratislavia vagy Vratislaburgium, németül Bredslavaspurg = Pressburg. Ez a név a nagy morva birodalom napjaiban keletkezett, és ebből a Vratislavia-féle elnevezésből szokás levezetni hangcseré útján a város német nevét is. A város e szerint Vratiszláv nevű szláv-morva fejedelemtől kapta nevét, alkalmasan ugyanattól, akit Német Lajos keleti frank király 846. Dévény várában megadásra kényszerített.”	„Német nevét: Pressburg valószínűleg Vratiszláv morva fejedelemtől kapta (Vratislaburgium, Bredslavaburg a. m. Pressburg).”	Említi (az 5. helyen)
Prešpurk/Prešpork/Prešporok – szlovák és cseh városnév-változatok	Nem említi.	Nem említi.	Prešpurk (1. helyen, címszóként), Prešporok (3. helyen)
Požůň – szlovák városnév	Nem említi.	Nem említi.	Említi (a 4. helyen).
Břetislav – cseh és szlovák városnév	Nem említi.	Nem említi.	Említi (a 2. helyen).
Posonium – latin városnév	Rövid utalás.	Nem említi.	Említi (a 6. helyen).
Nemzetiségi összetétel	„A három nyelv határán fekvő város lakosai közt van jelenleg 10 433 magyar, 31 404 német, 8709 tót, 205 horvát és 1660 egyéb. (...) Néprajzi tekintetben is fontos a város, amennyiben a magyar, német és tót nyelvhatár itt érintkezik.”	„Pozsony: nyelvre nézve volt 1910-ben 31,705 magyar, 32,790 német, 11.673 tót, 351 horvát és 1704 egyéb. (...) Néprajzi tekintetben is fontos a város, amennyiben a magyar, német és tót nyelvhatár itt érintkezik.”	Az 1890-es adatokat közli, a szlovákokat az 1. helyen említi. „Pozsonyban a polgárság német, a köznép szlovák, a hivatalok és az ifjúság magyar.”
Helyettes magyar főváros (kormányzati székhely)	„A mohácsi csata óta itt tartották egészen 1848-ig az országgyűléseket, itt időzött az udvar, ha hazánkba jött; itt székelték a legfőbb kormánytestületek, itt és P. környékén építették a főnemesi családok palotáikat stb.” „A mohácsi vész (1526) P. történeti fejlődésében kedvező fordulatot jelez. A török veszély arra kényszeríté I. Ferdinándot, hogy a kormány székhelyét Budáról a Bécshez közelebb fekvő P.-ba helyezze át, mely	A Pallashoz képest rövidebben, de utal erre a szerepkörre.	Rövid közlések arról, hogy a török idején Budáról Pozsonyba költöztek a kormányzati szervek, II. József idején pedig visszakérültek Budára. Ezután „a város kezdte elveszíteni a fontosságát”.

39 A Pallas nagy lexikona. XIV. kötet. Pillera-Simor. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1897.

	ilyformán szék- és koronázó városa lett a Habsburgoknak.” „P.-ban tartották ezentúl rendszeren az országgyűléseket (I. Ferdinánd alatt 20-at), ide helyezték át 1531. az udvari kamarát; 1535. újjá szervezték a P.-ban székelő királyi törvényszékeket és 1535 dec. tették a rendek P.-t a kormány székhelyévé.”		
Magyar koronázóváros	„1552 óta őrizték a szent koronát csekély megszakítással a P.-i várban (1784-ig). 1563. ment végbe Miksa királyi herceg koronáztatása (az első koronázás P.-ban).”	A Pallaséhoz hasonló, de rövidebb utalás.	Rövid említés.
Magyar országgyűlési helyszín	Utal a Luxemburgi Zsigmond korabeli és a Mohács utáni országgyűlésekre. Utóbiakkal kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy „P.-ban tartották ezentúl rendszeren az országgyűléseket (I. Ferdinánd alatt 20-at)”	Rövidebb utalás.	Rövid utalás; konkrétan csak az 1847/48-as rendi országgyűlést említi.
Az 1848 utáni szerepkörök	„P. ma nemcsak Ny-i Magyarországnak legnagyobb, de egész hazánknak egyik legjelentékenyebb városa, a politika, tudományos és üzleti élet gócpontja.” Az intézményhálózat részletes felsorolása. „Legújabban a magyarosodás, az anyagi haladás tekintetében pedig a gyáripar terén uralkodik nagyobb élénkség.”	„P. jelentékeny város, a politikai, tudományos és üzleti élet gócpontja. Újabban székhelye a szlovák minisztériumnak, régóta a vármegye hatóságának.”	Rövid leírás.
Nagymorva időszak	Bírodalomként említi a nagymorva államalakulatot. „A nagy morva birodalom alakulása után újból megerősítették e határvárait és ebben az időben (a IX: sz. folyamában) épült a P.-i vár is, mely alapformáját, a várhegy sziklás alapzatát követve, egész a legújabb időkig megőrizte.”	Rövid, a Pallaséhoz hasonló utalás.	Nem említi.
A 907-es pozsonyi csata	„Az első esemény, mely P. város hírét nevezetesebbé tette, a város közelében 907. végbement nagy csata volt, melyben a magyarok a bajorokat három nap alatt háromszor legyőzték és azután Regensburgig üldözték.”	„907 itt a bajorokat a magyarok háromnapos ütközetben megverték.”	Rövid leírás: „csata a magyarok és németek között”, amelyben II. Mojmir morva fejedelem is elesett.
II. Přemysl Ottokár cseh király betörései és az 1278-as morvamezei ütközet	„A cseh háborúk idejében a dóm már elkészült és sokat szenvedett...” „Beköszöntött erre a cseh háborúk kora, mely alatt P. Ottokár királyi rabló cseheitől sokat szenvedett 1254. és 1261.” „...1271 ápr.-ban újra kitört a háború, mire Ottokár ápr. 15. táján a várost hatalmába kerítette, felgyújtotta és kirabolta.” „Kun László Rudolf királyllyal szövetségre lépett és ezt a szövetséget	A morvamezei ütközetet említi, de a cseh uralkodó nevét nem.	Nem említi.

40 Révai Nagy Lexikona. XV. kötet. Ottó–Racine. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1922, 659–661. p.

41 Ottův slovník naučný – ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. 20. Praha, Pohora-Q.v. J. Otto, 1903, 653–654. p.

	1277. a hainburgi találkozáson megújítván, 1278 aug.-ban hatalmas sereggel ment P.-ból a Morva mentén fölfelé és segítette azután Rudolfot a döntő dürnkruti diadal kivívásában.”		
A husziták	„... a husziták 1428 óta P. határát, sőt külvárosait is több ízben tűzzel-vassal pusztították, míg nem a város vezérükkel, Blaskóval fegyverszünetet nem kötött.”	Nem említi.	Nem említi.
Mária Terézia	„1741 máj. óta Mária Terézia koronázó országgyűlést tart P.-ban. Az ő uralkodása alatt változott át a középkori P. modern várossá. A várat a királyné Römisch által restauráltatta; az új termekben veje Albert szász-tescheni herceg magyar helytartó és neje Mária Krisztina főhercegnő székel (1766-80). (...) Szellemi téren is sok történt Mária Terézia idejében.”	A Pallaséhoz hasonló összefoglalót ad.	Rövid utalás
II. József	„II. József alatt (1780-90) a város a hanyatlás stádiumába lépett. A főhercegi pár Belgiumba költözött, a vár elnéptelenedett, a híres kép- és könyvtár (Albertina) Bécsbe került; a szent koronát József Bécsbe vitte, országgyűléseket nem tartott, a kormányhatóságok közül többet, így a helytartó tanácsot, a királyi táblát és az udvari kamarát Budára helyezte át...”	Röviden említi, hogy II. József Budára helyezte át a kormányzati szerveket.	Röviden említi, hogy II. József Budára helyezte át a kormányzati szerveket.
Az evangélikus líceum cseh-szláv nyelv tanszéke	Nem említi.	Nem említi.	A „csehszlovák nyelv” oktatását célzó tanszékként említi, utalva arra, hogy Juraj Palkovič vezette, majd 1837-től Ludovít Stúr, akit 1843-ban „a magyarok leváltottak, és a cseh nyelvet onnan örökre kiűldözték”.
A reformkor	„...ezen évekhez fűződik egyáltalában sok büszke emlék (Széchenyi István fellépte).” „1832-36. a reformpárt a P.-i országgyűlésen több fontos reformot vívott ki, Kossuth L. pedig az Országgyűlési Tudósítások c. nyomatú újságot szerkesztette.” „1839-1840. újabb reform-országgyűlés volt.” „1843-44. a P.-i rendek a magyart tették meg hivatalos államnyelvvé és	Nem említi, csak az utolsó, 1847/48-as rendi országgyűléssel foglalkozik röviden.	Nem említi.

	<i>kimondták a polgári származásu honpolgárok hivatalképességét.”</i>		
Az 1847/48-as rendi országgyűlés és 1848/49 időszaka	<i>„1847 nov. 7. nyitotta meg V. Ferdinánd magyar nyelven a korszakalkotó P.-i országgyűlést, mely az 1848-iki szabadelvű törvényeket kivívta. A bécsi (márc. 13.) felkelés hatása alatt az udvar mindenben engedett és megalakult ápr. 7. az 1-ső magyar felelős minisztérium. Ápr. 11-én V. Ferdinánd a primási palotában gyűlt rendek előtt szentesíté az 1848-iki törvényeket és felosztatta az utolsó rendi országgyűlést, egyúttal az utolsót, mely P.-ban tanácskozott.”</i>	Rövidebb utalás az 1847/48-as országgyűlés V. Ferdinánd általi megnyitására.	Rövid utalás arra, hogy V. Ferdinánd a Primási palotában „új alkotmányt hirdetett meg”. Említi az 1847/48-as országgyűlést is.

A vázlatos táblázat is jelzi, hogy a történelemtankönyv-elemzésnek mely területekre érdemes összpontosítania. A két világháború közötti hivatalos magyar emlékezetpolitika a Pozsonnyal kapcsolatos legfőbb történelmi szerepkörökre (helyettes magyar főváros, koronázóváros és országgyűlési helyszín) és egyes összmagyar viszonylatban is fontos történelmi-kulturális elemekre (különösen a Habsburg-hagyományra, a dicső reformkorra, sajtótörténeti mozzanatokra) továbbra is építhetett. Mivel azonban ezekkel az elemekkel kapcsolatban a pozsonyi múltértelmezésért folytatott korabeli szimbolikus csaták során a helyi magyar közösséget több sérelem érte (például szoborrombolások, intézményi és köztéri változások), egy-egy narratív elem felerősödhetett.⁴²

Az 1920-as évek elején a csehszlovák Pozsony-narratíva a város új – tehát nem történelmi – szerepkörére összpontosított (Szlovákia adminisztratív központja, „fővárosa”, Duna-parti kikötővárosként folyami „keleti kapu” a szövetséges utódállamok felé), és csak idővel kezdte kiemelni saját, formálódó Pozsony-elbeszélése múltbéli mozzanatait (a Nagymorva Birodalom és Dévény, II. Přemysl Ottokár, a husziták Pozsony környéki jelenléte, az evangélikus líceum cseh–szláv tanszéke). Legkorábban éppen azokat a múltbéli történéseket építette narratívájába, amelyekre a korábbi magyar források, azaz például a vizsgált magyar lexikonok is utaltak: Nagymorávia és II. Přemysl Ottokár kora. Érdekes azonban, hogy az Otto-féle lexikon Pozsony szócikkéből éppen az a nagymorva és huszita tematika hiányzik (mindamelllett, hogy más szócikkekben részletezett), amelyekre később a hivatalos csehszlovák államideológia és emlékezetpolitika intenzíven hivatkozott.

⁴² Külön figyelmet érdemel, hogy a formálisan királyságnak számító, de a királypuccsok ellen határozottan fellépő Horthy-féle Magyarország tankönyvei miként tálták a pozsonyi Habsburg-hatást.

Példa az elemzésre

Pozsony kontextusában említve a nagymorva korszak az új államot és annak határait legitimáló szerepet kapott az 1918 utáni csehszlovák tankönyvekben. Sőt, idővel még korábbra mentek a „létfogosultságot” alátámasztandó: a szláv letelepedés és a Samo-féle 7. századi államalakulat kapcsán is előkerült a „csehszlovák” múlt. Példaként Karol Hlavinka 1926-ban megjelent, a „csehszlovák nemzet” történetét taglaló tankönyvét említhetjük, amely szerint „a csehszlovákok számos törzsre osztódtak”, azok közül pedig „a csehek törzse volt a legerősebb”. A Morva folyótól keletre eső területen „messze, egészen a Dunáig és a Tátráig szlovákok telepedtek le, akik a csehek mellett a legerősebb törzs voltak, és azokkal együtt egy csehszlovák nemzetet alkotnak”. Később Samo frank kereskedő „állt a csehszlovákok élére, kiűzte az avarokat”. Birodalmához tartozott „egész Csehszlovákián kívül luzsikai Szerbia, Ausztria és Karintia is, ahol akkor szintén szlávok éltek; ez volt az első nagy nyugati szláv birodalom” – írja Hlavinka. A tankönyv szerint Dévény a Nagymorva Birodalom „legerősebb vára volt a Morva folyó és a Duna összefolyásánál”. Amikor „a németek és a magyarok összefogtak a birodalom ellen”, II. Mojmír „nem állhatott ellen a túlerőnek, és seregével együtt meghalt a 906-os pozsonyi csatában” – jegyzi meg a szerző, téves évszámot említve az ütközzetel kapcsolatban. Utal a szláv birodalommal szembeni német–magyar szövetségre. (Hlavinka 1926, 6–23. p.)

Marczinkó Ferenc és Pálfi János 8. osztályos középiskolásoknak készült, 1931-ben kiadott magyarországi történelemtankönyve megjegyzi, hogy a 9. század végén a Frank Birodalom „érdekkörébe” tartozó „állami alakulatok” egyike volt a nagymorva állam is: „Az Északnyugati Felföldön a bomlófélben levő Nagy-Morávia egy része terült el.” Amikor a honfoglaló magyarság „megkezdí történelmi hivatását”, a szlávok közé ékelődve „azokat kétfelé választja és így megakadályozza, hogy uralomra jussanak” – hangsúlyozza a tankönyv anélkül, hogy utalna a 907-es pozsonyi csatára. Fontos, hogy mit sugall a leírás: a „történelmi hivatásukat” kezdő magyarok egy „bomlófélben” lévő szláv államot söpörnek el, megakadályozva a szlávok közötti együttműködést. „A magyarság honfoglalása ismét fényes bizonyítéka volt annak, hogy ezen a földön tartósabb uralmat csak a turáni népek (húnok, avarok, magyarok) tudtak alapítani” (Marczinkó–Pálfi 1931, 7.p.) – vonja le a következtetést a szerzőpáros.

Mindez természetesen csak egyetlen, röviden vázolt példa, hogyan „feleltethetők” egymással a két világháború közötti csehszlovákiai és magyarországi történelemtankönyvek.

Összegzés és célkitűzések

Az iskolákban tanított Pozsony-narratívák kutatásának legfőbb célkitűzése a két világháború közti tankönyvi várostoposzok összegyűjtése és rendszerezése, majd összehasonlító elemzése. A pozsonyi identitások és azok elbeszélésmódjai viszonylag gyakran tanulmányozott témának számítanak, de az már kevésbé vizsgált, hogy ezek hogyan jelenhettek meg az 1918 és 1939 közötti magyarországi és csehszlovákiai alap- és középfokú tankönyvekben.

Az elemzést nehezíti, hogy az említett időszak az egyik legösszetettebb nemcsak a helyi identitások és az ezeket kifejező városnarratívák, hanem Pozsony külső, hatalmi megítélése (Prága, az új pozsonyi cseh–szlovák elit és Budapest) kapcsán is. Az esemény-, állam-, jog-, közigazgatás-, egyház-, művelődés-, tudomány- és gazdaságtörténeti motívumokból, táj- és történeti földrajzi jellemzőkből, a városhoz kötődő életművekből adódó toposzok közül kiváltképp azoknak az vizsgálata lehet tanulságos, amelyeknél az adott korszakban a legnagyobb volt a csehszlovák–magyar konfrontáció lehetősége. A jelzett példa és az általános várostörténeti szakirodalom alapján is ilyennek számított a nagymorva időszak (a honszerzés/-vesztés), a huszita kor (a cseh betörések és a magyar védekezés), Pozsony magyar/Habsburg kormányzati, országgyűlési és koronázóvárosi szerepköre, a nacionalizmusok felerősödését hozó reformkor Pozsonyhoz kapcsolódó magyar és szlovák mozgalmi, valamint az 1918–1919-es főhatalomváltás időszaka. A későbbi kutatásnak főként ezekre kell fókuszálnia, hiszen a tárgyalt időszakban mindegyik aktuálpolitikai és államideológiai felhangot kapott. A csehek, a szlovákok és a magyarok számára is ezek voltak a Pozsonnyal kapcsolatos legfőbb „történelmi leckék”. Kisebbségtörténeti vonatkozásban pedig azt is tanulságos felmérni, hogy mennyire térhettek el a hivatalos ideológiáktól a csehszlovákiai magyaroknak és a magyarországi szlovákoknak szánt korabeli történelemtankönyvek.

Irodalom

- Ács Zoltán 1986. *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Bácskai Vera 2011. A magyar várostörténet-írás a 21. század elején. In Galambos Sándor–Kujbusné Mecsei Éva (szerk.): *Szabolcs–Szatmár–Beregi Levéltári Évkönyv XIX*. Nyíregyháza, Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Levéltár.
- Biedermann, Hans 1982. *Lexikón symbolov*. Bratislava, Obzor.
- Bitskey István 2013. *A nemzetsors toposzai a 17. századi magyar irodalomban*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Borovszky Samu (szerk.) 1906. *Magyarország vármegyéi és városai – Pozsony vármegye*. Budapest, Apollo Irodalmi Társaság.
- Botík, Ján (ed.) 1999. *Chorvátska národnosť na Slovensku. História, onomastika, národopis*. Bratislava, Slovenské národné múzeum.

- Clark, Kenneth 1985. *Nézeteim a civilizációról*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Diószegi Vilmos 1972. *Sebestyén Gyula*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Fink, Gerhard 1993. *Encyklopedie antické mytologie*. Praha, Votobia.
- Fodor Richárd 2023. Árkok és hidak – A történelemtanítás diplomáciai szerepe. In Kojanitz László (szerk.): *Korszerű történelemtanítás – új utak és megoldások*. Budapest, Belvedere Meridionale Alapítvány.
- Frankopan, Peter 2022. *Selyemutak – Egy új világtörténet*. Budapest, Park Könyvkiadó.
- le Goff, Jacques 2008. *Európa születése a középkorban*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó.
- Gold, Hugo (szerk.) 2010. *Židia v Bratislave v minulosti a súčasnosti*. Bratislava, Marenčin PT 2010.
- Harari, Yuval Noah 2018. *Sapiens*. Budapest, Animus.
- Herder, Johann Gottfried 1791/2002. *Werke, Band III/1, Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. München, Carl Hanser Verlag. Magyarul Herder, Johann Gottfried 1978. *Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról és más írások*. Vál.: Rathmann János, ford.: Imre Katalin és Rozsnyai Ervin. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 684 p.; Herder, Johann Gottfried 1983. *Értekezések, levelek*. Vál., az utószót írta és a jegyzeteket összeáll.: Rathmann János, ford.: Rajnai László. Budapest, Európa Könyvkiadó, 522 p.
- Hlavinka, Karol 1926. *Stručné dejiny národa československého pro nižšie triedy slovenských stredných škôl*. Praha, Česká grafická unia.
- Hradská, Katarína 2008/2017. *Židovská Bratislava*. Bratislava, Marenčin PT.
- Jankovics Marcell 2000. *Húsz esztendő Pozsonyban*. Somorja, Méry Ratio.
- Johnson, Paul 2005. *A kereszténység története*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Jurkovič, Peter 2014. Vývoj a význam sakrálnej architektúry Bratislavského kraja v pamiatkovej obnove. In Šenkirik, Rastislav (szerk.): *Sakrálne pamiatky Bratislavskej župy – Zborník príspevkov z konferencie Bratislavského samosprávneho kraja Dni európskeho kultúrneho dedičstva 2013*. Bratislava, Bratislavský samosprávny kraj.
- Kadlečík, Gustáv 1924. *Dejepis pre V. a VI. ročník škôl ľudových*. Liptovský Sv. Mikuláš, Tranoscus.
- Keszei András 2010. Az emlékezet rétegei. *Korall*, 41. sz. 20. p.
- Kósa László 2003. A magyar nemzettudat változásai. In Ábrahám Barna–Gereben Ferenc–Stekovics Rita (szerk.): *Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában*. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar–Európa-tanulmányok Központja.
- Kristó Gyula–Engel Pál–Makk Ferenc (szerk.) 1994. *Korai magyar történeti lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Low, Setha M. 2016. *Spatializing Culture: The Ethnography of Space and Place*. Abingdon-on-Thames, Routledge.
- Magin, Ján Baltázár 1723. (Vincent Sedlák ford., 2002). *Obrana slávnej župy Trenčianskej a mesta tohože mena*. Martin, Matica slovenská.
- Marczinkó Ferenc–Pálfi János 1931. *Magyarország története különös tekintettel a társadalmi életre és intézményekre. A középiskolák VIII. osztálya számára*. Budapest, Lampel R. (Wodianer F. és Fiai).

- Mencl, Václav–Menclová, Dobroslava 1936. *Bratislava, stavební obraz města a hradu*. Praha, Jan Štenc.
- Dr. Nádor Koppány Zsombor 2023. *Az európai identitás születése*. Budapest, Szent István Intézet.
- Niederhauser Emil 1995. *A történetírás története Kelet-Európában*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete. /História Könyvtár Monográfiák, 6./
- Oravský, Janko–Benyovszky, Karol 1936, 1937. *Bratislavské povesti I–II*. Bratislava, Nakladateľstvo EOS.
- Pálffy Géza 2016. A pozsonyi Szent Márton-koronázótemplom – A Magyar Királyság egyik legfontosabb temetkezőhelye. *Magyar Tudomány*, 11. sz.
- Ifj. Papp Sándor (szerk.) 2019. *Volt egyszer egy Pozsonyi Hajósegylet (1862–1940)*. Pozsony, Pozsonyi Kifli Polgári Társulás.
- Ifj. Papp Sándor (szerk.) 2022. *Régi pozsonyiak vagyunk – My sme starí Prešpuráci – Wir sind alte Pressburger*. Pozsony, Pozsonyi Kifli Polgári Társulás.
- Pavlík, Ondrej (szerk.) 1984. *Pedagogická encyklopédia Slovenska I. (A–O)*. Bratislava, Veda.
- Plicka, Vladimír 1946. *Hlas bratislavských studní a fontán...* Bratislava, Pokrok.
- Plicka, Vlado 1948. *Veselé figle bratislavského vodnára a jeho vidieckych kamarátov*. Bratislava, Tranoscus.
- Sághy Ádám 2021. „Akkor láttam, hogy a szent város, az új Jeruzsálem alászállt az égből, az Istentől.” Bevezetés a város teológiájához egy lehetséges megközelítés válogatott fejezetei szerint. PhD-dolgozat. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kara.
- Salner, Peter–Kvasnica, Martin 2012. *Chatam Sofer Memoriál*. Bratislava, Marenčin PT.
- Sas Andor 1973. *A koronázó város*. Bratislava, Madách Könyvkiadó.
- Šedivý, Juraj 2005. Az egyház a középkori Pozsonyban – Régi válaszítások és új kérdések. In Czoch Gábor–Kocsis Aranka–Tóth Árpád (szerk.): *Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel*. Pozsony, Kalligram.
- Szabó Lilla 2022. Hely és identitás. Adalékok a helyi identitás fogalmának értelmezéséhez. *Autonómia és Társadalom*, 1. sz. 85. p.
- Szalay, Peter 2020. „Zbúrať! Máme na to zlé rozpomienky”. K histórii odborných politických diskusií o bratislavskom hrade na sklonku 1. československej republiky a vojnovnej Slovenskej republiky. *Historický časopis*, 3. sz. 491–515. p.
- Száraz Orsolya 2012. A kereszténység védőbástyája. *Studia Litteraria*, 1–2. sz.
- Szűcs Jenő 1982. A kelet-közép-európai népek eredetmítoszai. In Hanák Péter (szerk.): *A Dunánál. Történelmi figyelő*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Timon, Samuel 1733. *Imago antiquae Hungariae, repraesentans terras, adventus res gestas gentis hunnicae. Historico genere strictim perscripta*. Cassoviae (Kassa). Szlovákul: Timon, Samuel 1991. *Obraz starého Uhorska*. Bratislava, Dobrá kniha.
- Tóth László (szerk.) 2011. *Eszmék és rögeszmék. Cikkek, esszék, levelek, naplók*. Pozsony, Median.
- R. Várkonyi Ágnes 1964. A nemzet, a haza fogalma a török harcok és a Habsburg-ellenes küzdelmek idején (1526–1711). In Réz Miklósné (szerk.): *A magyar nacionalizmus kialakulása és története*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Veczán Zoltán 2017. Emlékezet, egyén, társadalom. *Jel-Kép*, 1. sz. 132. p.

Vincenz, Stanislaw 2004. *Tájak – történelemmel*. Pécs, Jelenkor Kiadó.

Zsilinszky Mihály 1907. *A magyarhoni protestáns egyház története*. Budapest, Athenaeum.

ÁRPÁD KÖRPÁS

HISTORICAL LESSONS ABOUT BRATISLAVA. PERSPECTIVES ON EXAMINING THE NARRATIVES OF BRATISLAVA IN CZECHOSLOVAKIAN AND HUNGARIAN HISTORY TEXTBOOKS BETWEEN THE TWO WORLD WARS

This paper presents a brief overview of the factors and primary sources that shape urban narratives about Bratislava and the literature on urban narrative research on the city to date. Its aim is to provide a basis and perspectives for research into the narratives of Bratislava in history textbooks in primary and secondary schools in Czechoslovakia and Hungary between 1918 and 1939.